

تفکر خودکشی تا اقدام (مطالعه ای پدیدارشناسانه)

ملیحه عابدی^۱

مهسا لاریجانی^۲

مجید عابدی^۳

 10.22034/SSYS.2022.1866.2323

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۳/۰۴

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۴/۲۷

پژوهش حاضر به دنبال توصیف تجربه و درک از تفکر خودکشی و جهان پدیداری در نزد سربازان جوان است. این پژوهش یک مطالعه کیفی با رویکرد پدیدارشناسی می باشد. جامعه مورد نظر سربازان درحال خدمت در سال ۱۳۹۹ بود که به دلیل حساسیت نظامی با روش نمونه‌گیری هدفمند و گوله برفی انجام شد و از بیان نام پادگان خاص پرهیز شده است. پس از مصاحبه با ۸ سرباز، پاسخ های افراد به فراوانی رسید. جمع آوری اطلاعات با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد که برای سنجش روایی و پایایی داده‌های کیفی، از درگیری پیوسته، مشاهده مداوم و ذهنیت پیش رونده در مصاحبه استفاده شد. در مراحل تحلیل به ۲ مقوله اصلی و ۷ مقوله فرعی رسیدیم. مقولات هدف و انگیزه، ترس، حس تنهایی و جدایی از خانواده زیرمجموعه مقوله اصلی سطح فردی قرار گرفتند. مقولات حس اجبار داشتن، تحقیر شدن، عدم تطابق منزلت، نبود حامی مالی و عاطفی زیر مجموعه مقوله اصلی سطح کنش قرار گرفتند.

نتایج پژوهش نشان داد شرایط و مسائلی در دوران سربازی وجود دارد که در ابتدا تفکر خودکشی را پدید می آورد و تداوم این وضعیت، اقدام به خودکشی را در پی خواهد داشت. برخی امور احتمال تغییر ندارند، ولی اموری از قبیل آموزش مهارت حل مسئله، تغییر در شیوه اجرای قوانین، بومی سازی پذیرش سربازها و در نهایت تغییر نگرش به سربازی می تواند تفکر خودکشی را که پیش نیاز اقدام به خودکشی است، کاهش دهد.

واژگان کلیدی: سربازی، خودکشی، اقدام، پدیدارشناسی و جوانان.

۱- کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

E-mail: Nh.abedi65@gmail.com

۲- استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

۳- کارشناس مراقبت پرواز، گروه مراقبت پرواز، دانشکده صنعت هوایمایی کشوری، تهران، ایران

مقدمه

مسائل اجتماعی، پدیده‌هایی اجتماعی هستند که مربوط به ساختارها و الگوهای کنشی بوده، در مسیر تحولات اجتماعی بر سر راه توسعه بین وضعیت مطلوب و وضعیت موجود قرار می‌گیرد. معمولاً نخبگان و افکار عمومی به دنبال مهار مشکلات آن هستند. خودکشی به عنوان یکی از معضلات عصر جدید شناخته شده است و می‌توان آن را اقدام آگاهانه در آزار خود که به مرگ منتهی می‌گردد تعریف کرد (آموس^۱: ۲۰۰۱: ۳۴۷). خودکشی پدیده ای است که علاوه بر خسارت‌های مالی، عاطفی و روانی بر خانواده و بار اخلاقی که در پی دارد، برحسب ارزشی که نقش یک فرد در جامعه ایفا می‌کند، منجر به حذف نیروی مولد جامعه می‌شود، می‌تواند بر پیکره جامعه نیز آسیب وارد کند.

فراوانی‌های مختلفی از خودکشی بین اقشار مختلف وجود دارد، اما طبق آمارهای موجود فراوانی خودکشی در جوانان بیشتر وجود دارد، به‌ویژه در بین سربازها به دلیل شرایط خاص آنان بیشتر است (انیسی، ۱۳۸۷: ۱۱۲). نوری (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «عوامل زمینه‌ساز خودکشی در سربازان یک نیروی نظامی»، بیان کرد خودکشی در بین سربازان تصادفی نیست و نتیجه جریانی از اندیشه‌ها، رفتارها، موقعیت‌ها و روابط بین فردی که اغلب ریشه در قبل از شروع دوره سربازی دارند، رخ می‌دهد. باختر و رضاییان (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی رفتار خودکشی در نیروهای نظامی ایرانی: یک مطالعه مروری منظم»، بیان کردند افکار خودکشی در سربازان به نسبت بالا برآورد شده است. بنابراین، باید در این رابطه اقدامات جدی و مناسب جهت به حداقل رساندن آن توسط مسئولین ذی‌ربط صورت گیرد.

با بررسی‌هایی که صورت گرفته شد، در بین پژوهش‌های موجود، بیشتر به سنجش علل و عوامل مؤثر بر خودکشی در بین اقشار مختلف پرداخته شده است. زاهدی اصل و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «اثر بخشی آموزش مهارت حل مسئله بر افکار خودکشی سربازان»، بیان کردند که برگزاری کارگاه‌های آموزشی حل مسئله در بهداشت روان سربازان وظیفه، تأثیرگذار است. اسمیت^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی تفکر خودکشی بین سربازان تازه وارد در ارتش آمریکا»، به این نتیجه رسیدند اولین سال خدمت سربازی یک دوره انتقالی، بحرانی است که در آن ممکن است خطر رفتارهای خودکشی افزایش یابد و آموزش‌های به موقع نظیر حفظ سلامت، بهداشت روانی و همچنین آموزش راه‌های کاهش استرس، می‌تواند کمکی باشد تا دوران بحران را بهتر بگذرانند. در پژوهشی دیگر که در بین سربازان سوئدی انجام گرفت، نتایج نشان داد که اکثریت افراد حاضر در نمونه، اقدام به خودکشی را داشته‌اند و ۸۲ درصد آن‌ها مبتلا به درجاتی خفیف تا شدید افسردگی بودند و مشکلات خانوادگی و بی‌کاری و مسائل اقتصادی از مهم‌ترین مواردی بود که سربازان با آن درگیر بودند (بیلی بارهی^۳: ۲۰۰۰). اسپوارتز^۴ (۲۰۰۶) نیز در پژوهشی دریافت خودکشی در حال حاضر دومین علت مرگ در ارتش ایالات متحده امریکاست و ۹۶ درصد موارد مطالعه وجود افسردگی محرز بوده است.

1. Amos
2. Smith
3. Bill-Braha
4. Schwartz

پژوهش های صورت گرفته در مسئله خودکشی در ایران در بخش زیادی به بررسی اپیدمیولوژیک اقدام به خودکشی در شهرها و استان های مختلف بسته به میزان شیوع خودکشی پرداخته اند (قائدی و همکاران، ۱۳۸۵: ۵۳؛ ملکوتی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲۱). برخی پژوهش ها نیز به ابعاد روان شناختی از قبیل افسردگی، حقارت، ناامیدی و کمبود عاطفی پرداخته اند (برومند و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۵۲؛ خجسته مهر و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۸). در پژوهش های جامعه شناختی صورت گرفته به بررسی تضادهای نقشی، تأثیر تجددگرایی بر گرایش به خودکشی، نظارت های سخت اجتماعی و حمایت های اجتماعی پرداخته شده است (نوری و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۹؛ اسدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۷؛ جمشیدی ها و قلی پور، ۱۳۸۹: ۷۹؛ علیوردی نیا و همکاران، ۱۳۹۰: ۲).

در نگاه کلی پژوهش ها در حوزه بررسی خودکشی بیشتر به مطالعه نظری خودکشی، عوامل اجتماعی، فرهنگی و ابعاد روان شناختی خودکشی بوده است. طیفی از پژوهش ها به بررسی میزان و بررسی رابطه خودکشی با متغیرهای مختلف بوده است، اما به طور خاص به تجربه زیسته قشر در معرض اقدام به خودکشی سربازها آنچنان که باید پرداخته نشده است. بسیاری از پژوهشگران مسئله خودکشی را در یک طیف در نظر می گیرند که در ابتدا با نبود افکار خودکشی شروع می شود، به افکار خودکشی، اقدام به خودکشی و خودکشی کامل می رسد (وستفیلد، ۲۰۰۰). از این رو، داشتن افکار خودکشی می تواند اقدام به خودکشی را پیش بینی کند. به عبارتی به جای تأکید بر خودکشی کامل، بر فکر کردن به خودکشی و جدال های پیش از وقوع خودکشی تأکید داریم. پژوهش پیش رو در تلاش است، تجربه زیسته سربازان از دوران سربازی و تفکر در رابطه با خودکشی در این دوران، از زبان خود کنش گران بررسی شود. در واقع، شرایطی که منجر شده است سربازان به خودکشی فکر کنند، از زبان خودشان بررسی شود.

از آنجایی که در پژوهش های کیفی به چارچوب نظری کاربرد عملیاتی توجه نشده است، در اینجا برای یافتن بینش نظری به بررسی ادبیات نظری موجود در رابطه با خودکشی پرداخته ایم. دورکیم^۲ از مهم ترین نظریه پردازان در زمینه تحلیل خودکشی است. به طوری که در عرصه جامعه شناسی به عنوان یکی از تئوری های قابل اتکا شناخته می شود. وی در بخش اول کتاب خود تبیین هایی که خودکشی را با حالت های دیوانگی، روان پریشی، زمینه های قومی و وراثت و این دست متغیرها مرتبط می داند، رد می کند (دورکیم، ۱۳۹۳: ۱۴۸). از نظر دورکیم تحلیل اجتماعی خودکشی قابل تأمل است و یکی از مهم ترین عوامل مؤثر بر خودکشی (همبستگی اجتماعی) است. در مدل ارائه شده از جانب دورکیم خودخواهی، بی هنجاری، دگرخواهی و تقدیرگرایی مطرح شده است. وی معتقد است که خودکشی خودخواهانه با انسجام اجتماعی همبستگی معکوس دارد. به طوری که، افراد منزوی تر مستعد خودکشی هستند. خودکشی بی هنجاری منعکس کننده نظم ضعیف اجتماعی است (ماریون^۳، ۲۰۰۲: ۲).

خودکشی در انزوا اتفاق نمی افتد، بلکه فرد در فرآیندی از روابط و کنش های اجتماعی است که به سمت خودکشی در انزوا سوق پیدا می کند. بنا به نظر اگنیو^۴ اجتماع مسئول کجروی افراد است. نقطه شروع نظریه فشار اگنیو همین است که جرم پدیده اجتماعی است (وایت و هینز، ۱۳۸۶: ۱۴۱).

1. Westefeld
2. Durkheim
3. Marion
4. Agnew

اگنیو در چهار عنوان فشار اجتماعی را تبیین کرده که عبارت‌اند از: ۱- فشار اجتماعی یک پدیدهٔ روانی و اجتماعی است، که شامل منابع متعددی از آرزوهای ناامید کننده تشکیل می‌شود؛ ۲- فشار علاوه بر آرزوهای تحقق نیافته از انتظارات تحقق نیافته نیز نشأت می‌گیرد، از جمله بی‌عدالتی‌ها؛ ۳- در این نظریه به دلیل اینکه عوامل با هم مرتبط و یکپارچه هستند، فشار احساسات منفی را در پی دارد و در شرایطی با حمایت اجتماعی پایین و نبود مهارت مقابله با فشار و ارتباط با همالان مجرم، احتمال وقوع جرم را افزون می‌کند؛ ۴- فشارهای خاص مثل بی‌عدالتی‌ها که فرد توان مقابله را در خود نمی‌بیند نیز گرایش به رفتار مجرمانه را فزونی می‌بخشد (علی‌وردی‌نیا و یوسفی، ۱۳۹۳: ۶۵).

بنابراین، برای شناخت عواملی که به تقویت تفکر خودکشی منجر می‌شود، می‌توان با فلسفهٔ پدیدارشناسی پیش رفت و به معنایی ژرف و عمیق از خودکشی دست یافت. بنابر نظر مارتین هایدگر^۱ تعریف جهان به عنوان اشیا درست نیست، بلکه جهان عبارت است از این که به طور روزمره درگیر زندگی باشیم. لذا می‌توان مشخصهٔ اصلی معنی پدیدارشناسانه‌ای از جهان را (درگیر بودن یا درگیری) نامید، برخلاف سستی که (دربرگیری) بود به معنای اینکه جهان دربرگیرندهٔ اشیا است (خاتمی، ۱۳۷۸: ۶۵-۷۰). به اعتقادی وی پدیدارشناسی، بازگشت به سمت چیزهاست و سردستوری است که می‌تواند به صورت فرمول بازگشت به خود چیزها قانونمند شود (هایدگر، ۱۳۹۹: ۱۸۴).

سارتر نیز بر شناخت آگاهی افراد تأکید داشت و بشر را مسئول خودش می‌دانست. بنابراین، لازم است برای مطالعه انسان، درون او را شناخت. سارتر معتقد است احساسات درونی افراد می‌تواند بر واکنش‌های بیرونی‌اش مؤثر باشد. به اعتقاد وی کسی که خودکشی می‌کند باعث تغییر حالت هستی می‌شود. در واقع، حالت جدیدی برای فرد ایجاد می‌شود که او را حاضر به خودکشی می‌کند. وی به اختیار انسان تأکید می‌کند و خودکشی را نمونه‌ای از مواجهه آزادانه با پوچی هستی یاد می‌کند. به اعتقاد او افراد تحت تاثیر، فشارهایی نبودن را به بودن ترجیح می‌دهند. وقتی فرد رسیدن به چیزهایی را محال می‌بیند و اقدام به خودکشی را در ارادهٔ خود می‌بیند، اقدام به خودکشی می‌کند (احمدی، ۱۳۹۷: ۲۲۹).

بینشی که می‌توان از بررسی نظریات مختلف دریافت، این است که کنش‌ها در اجتماع رخ می‌دهند. بنابراین، برای بررسی بهتر کنش‌های فرد، یکی از روش‌های مناسب، بررسی تجربه‌های فردی در بستر و ساختاری است که آن پدیده رخ داده است.

روش‌شناسی پژوهش

این مطالعه از رویکردی امیک به خودکشی نگاه می‌کند. به همین دلیل در این پژوهش از روش پدیدارشناسی که از جمله روش‌های کیفی است، استفاده شده است. هدف محقق پدیدارشناس، شناخت تجارب زیسته افراد است. به سبب شناخت تجربه زیستهٔ افراد به معنا و تفسیری که افراد مورد مطالعه از پدیده دارند، دست یافت می‌شود. جامعه مورد بررسی سربازانی هستند که دوران سربازی را تجربه کرده‌اند و با اتفاقات و مسائلی که در این دوره اتفاق می‌افتد، آشنا هستند. با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه تلاش شد تا حداکثر گوناگونی در بین مشارکت‌کنندگان وجود داشته باشد تا امکان دستیابی به روایت‌های غنی و تجربه‌های فردی منحصر به فرد فراهم شود. در بخش مصاحبه با سربازان، افراد به گونه‌ای انتخاب شدند که ویژگی‌های جمعیت شناختی مختلفی همچون سن، تحصیلات، پایگاه اجتماعی - اقتصادی و قومیت مختلف آن‌ها در نظر گرفته شود. از آنجایی که ملاک اندازهٔ نمونه مورد مطالعه، به اشباع رسیدن داده‌های به دست آمده بود، بعد از مصاحبه با ۸ نفر داده‌ها به اشباع رسید. در این مطالعه جهت جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شده است. هر مصاحبه حدود ۴۰ دقیقه به طول انجامید. با اجازه شرکت‌کنندگان، مصاحبه‌ها ضبط و بلافاصله پس از

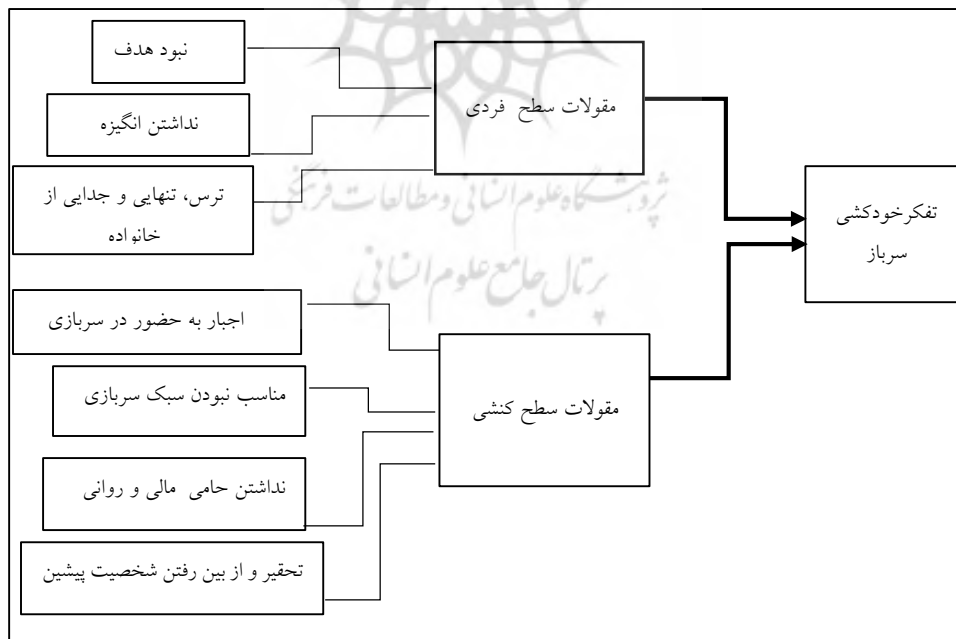
پایه سازی، تحلیل شدند. جهت آرامش سربازان به دلیل مسائل نظامی - امنیتی، در برخی پادگان‌ها، سؤالی از محل خدمت و اسم پادگان نشد و فقط از شهر محل خدمت سؤال و به تمام شرکت کنندگان اطمینان کامل داده شد که اطلاعات آن‌ها محفوظ می‌ماند و برای بررسی در همین پژوهش استفاده خواهد شد. در جدول ۱، نمونه ای از اطلاعات دموگرافیک و جمعیت‌شناختی آورده شده است.

جدول ۱. اطلاعات مصاحبه شوندهگان

کد	اسامی به ترتیب حروف الفبا	سن	تحصیلات	محل زندگی	محل خدمت
۱	امیر	۲۸	فوق دیپلم	تهران	ارومیه
۲	امیر	۲۲	دیپلم	کرج	تهران
۳	توحید	۲۹	کارشناسی ارشد	ارومیه	تهران
۴	سجاد	۲۲	کارشناسی	تهران	تهران
۵	محسن	۲۲	کارشناسی	تهران	تهران
۶	محمد	۲۷	کارشناسی	تهران	تهران
۷	محمدرضا	۲۷	دیپلم	تهران	ارومیه
۸	محمدرضا	۲۰	دیپلم	تهران	تهران

یافته های پژوهش

در این قسمت با توجه به تجربیات و نظراتی که سربازان از این دوره زندگی خود در رابطه با تفکر خودکشی داشتند مقولاتی استخراج شد، که در دو سطح فردی و کنشی به عنوان مقولات اصلی دیده شدند. و هر کدام از این مقولات اصلی دارای زیر مجموعه ای دارند که در نهایت هر کدام تفکر خودکشی را در سربازان ایجاد می‌کند. این مقولات در نمودار ۱، نمایش داده شده اند.

نمودار ۱. مقولات اصلی و فرعی

۱- مقولات سطح فردی

بنا به نظر سربازان از مسائلی که باعث می‌شود در این دوران تفکر خودکشی به سراغشان بیاید، مسائلی است که در سطح فردی و در رابطه با خودشان است. آن‌ها صحبت از نبود هدف و انگیزه و داشتن ترس، تنهایی و جدایی از خانواده داشتند و که این موارد تفکر خودکشی را در آن‌ها ایجاد می‌کرد و گاهی هم به عنوان عنصر بازدارنده عمل می‌کرد. در اینجا هریک از مقولات فرعی با ذکر نمونه ایی از مصاحبه‌ها آورده شده است.

● نبود هدف

از نظر دورکیم فردی که در شرایط نابسامان اجتماعی به سر می‌برد و هدف و برنامه ایی برای خود تعریف نکرده باشد، مستعد اقدام به خودکشی از نوع خودکشی آنومیک است. فرد در آشفتگی و بی‌نظمی اجتماعی نمی‌تواند برای خود هدف و آینده‌ای را در نظر بگیرد و اقدام به حذف خود می‌کند. داشتن هدف و برنامه در زندگی از نکاتی بود که از جانب کسانی که با تفکر خودکشی مقابله کردند بیان و اظهار داشتن اگر هدف و برنامه برای بعد از سربازی نداشتند، شاید تفکر خودکشی با قوت به سراغشان می‌آمد.

توحید (کد ۳) می‌گوید:

"هدف دارم، سربازی هم برام یک وسیله بود برای رسیدن به هدف و احساس پوچی نمی‌کنم."

سجاد (کد ۴) می‌گوید:

"زندگی رو دوست دارم، برنامه دارم، کارم مشخص هست و ناامید نیستم. توکل دارم بخدا."

محسن (کد ۵) می‌گوید:

"دوسال از عمرم داره اینجا هدر میره بعد از اینجا نمی‌دونم چکار می‌خوام بکنم، بعضی وقت‌ها فکر می‌کنم بود و نبودم فرقی نداره."

با توجه به اظهارات مصاحبه‌شوندگان داشتن هدف و برنامه برای آینده، کمک می‌کند تا روزهای سربازی را راحت‌تر بگذرانند و به قول توحید وسیله ایی برای راحت‌تر رسیدن به اهداف می‌توان در نظر گرفت. و در مقابل نداشتن هدف در زندگی همان‌طور که محمدرضا بیان می‌کند منجر به این موضوع می‌شود که تفکر «بود و نبود من فرقی ندارد» تقویت شود.

● نداشتن انگیزه

بنا به نظر دورکیم یکی از انواع خودکشی، خودکشی خودخواهانه است که در آن فرد به دلیل دور افتادن از همبستگی اجتماعی، دچار انزوا و در نهایت تقویت تفکر خودکشی می‌شود. همبستگی با اجتماع و داشتن حس مفید بودن در اجتماع، انگیزه ایی است برای تضعیف تفکر و اقدام به خودکشی.

محمد (کد ۶) می‌گوید:

"خانواده ام به من انگیزه میدن و می‌دونم براشون مفید هستم. می‌دونم نبودنم لطمه بدی به اطرافیانم می‌زنه و دلیلی هستند که اگر گاهی فکری به سرم بزنه پشش بزنم."

امیر (کد ۱) می‌گوید:

"اما خود من داشتن خانواده ام و انگیزه ایی که دیدنشون بهم می‌داد، مانع از فکر کردن به حذفم می‌شد. داشتن نگاهی که به زندگی داشتم اینکه از فکر کردن به اینکه یک روز از پل دریاچه ارومیه رد می‌شم و میرم خونه شادم می‌کرد و نیروم رو زیاد می‌کرد."

امیر (کد ۲) بیان می‌کند:

"به طور کلی فشار سربازی خیلی زیاد هست، من خودم یک جاهایی بالای برجک فکر کردم خودم رو خلاص کنم و راحت بشم و دیگه زندگی با سختی هاش رو تحمل نکنم، اما در نهایت چهرهٔ مادرم جلوی چشمم اومد و منصرف شدم."

با توجه به اینکه در ایران خانواده مهم‌ترین و اولین نهادی است که فرد با آن در ارتباط قرار می‌گیرد، گفته‌های مصاحبه‌شوندگان نیز حاکی بر وجود انگیزه‌های خانوادگی در جلوگیری از خودکشی است. اظهار محمد مبنی بر حس مفید بودن برای خانواده و یا گفتهٔ امیر که چهرهٔ مادرش مانع از اقدامش به خودکشی شده، نشانه همبستگی با گروه و اجتماعی است که برایش ایجاد انگیزه می‌کند. و در مقابل اگر فردی مثل امیر که به خودکشی فکر هم کرده، انگیزه نداشته باشد این تفکر می‌تواند به مرحله عمل نیز برسد.

● ترس، تنهایی و جدایی از خانواده

کنش‌های عذاب‌آور از قبیل تنهایی، تحقیر، جدایی و ... فشاری بر فرد کنشگر ایجاد می‌کند. جدایی از خانواده برای مدتی طولانی، حس تنها شدن و وجود شرایطی که اعتماد دوستانه کم‌رنگ می‌شود، از فشارهایی است که در دوران سربازی بر فرد تحمیل می‌شود. به گفتهٔ هایدرگر افراد به طور مداوم در درون روابط قرار می‌گیرند و به خود باز می‌گردند و عوامل اطراف فرد نیز بر آگاهی او و اقدامش تأثیر دارند. اینکه سرباز به یکباره طعم تنهایی را بچشد و با توجه به مشکلات دوران سربازی نتواند درون خود را قانع به پذیرش کند، در این تقابل بین ذهنیت و آگاهی می‌تواند دچار شکست شود و اقدام به حذف خود کند.

محمدرضا (۸) می‌گوید:

"داخل برجک تنها بودم و جای سوت و کور و تنها کار فکر کردن هست کار دیگه ایی نمی‌تونم بکنم. هم دوره ایی هام که دائم بالا برجک هستند خیلی به مشکل می‌خورن و دائماً باید چک بشن. اون فضای سرد و بی روح برجک سخت‌ترین جای زندگی هر سرباز هست، که می‌تونه توهم و مالیخولیا بیاره. فکر کن شب تا صبح روبروت یک بیابون برهوت باشه، دلم تنگ شده باشه برای خانواده ات مثل منم شهرستان افتادی چه فکری که سراغت نیامد. یک پسر هجده ساله که تا الان مدرسه رفته یک دفعه میاد با این حجم از تنهایی میره می‌افته بالای برجک هی فکر می‌کنه فکر می‌کنه فشارش زیاد می‌شه. باز اگر بومی باشی چند روز به بار دیدن خانواده می‌تونه فشار رو کم کنه."

محمدرضا (کد ۷) می‌گوید:

"اوایل شهرستان بودم خیلی فشار روم بود و بعضی وقتا به فکر خلاصی می‌افتادم، انتقال گرفتم و آمدم تهران و ارتباطم با خانواده بیشتر شد، درصد فشار افسردگی و حس تنهایی کمتر شد. شهرستان‌ها فشار بیشتره، چون سرباز کمه و هم نگهبان، هم کار اداری و فشار زیاده، خلاصه خود دوری از خانواده و شهرستان بودن فشار رو بیشتر می‌کنه. باز تهران هرچی هم کار کنی می‌دونی می‌تونم چندساعتی بری خونه و آروم بشی."

توحید (کد ۳) می‌گوید:

"تنهایی و فشاری که از دوری خانواده روت هست بین سربازها مشترکه، وقتی کنارهم میشینن مدام دارن بهم مشکلات رو منتقل می‌کنن و توی یک محیط بسته و محدود مدام از مشکلات مشترک حرف زده می‌شه و این‌ها تنگنای روحی ایجاد می‌کنه و تکرار و تکرار باعث شکست شخصیت می‌شه."

بنا به گفته محمد رضا وقتی سرباز تنها می شود، ناخودآگاه کاری جز فکر کردن ندارد. جدای از تنهایی در زمان پست ها، تنهایی در بین هم خدمتی ها به دلیل وجود شرایط نظامی و در کنار اینها دوری از خانواده فشاری را بر سرباز تحمیل می کند که امکان دارد در ذهنیت خود نتواند به نتیجه برسد و به حذف خود بیانیدیشد.

۲- مقولات کنشی

طبق صحبت های مصاحبه شوندهگان، برخی کنش ها باعث می شود فرد به خودکشی فکر کند. بنابراین، دسته ای از مقولات در سطح کنشی دسته بندی شدند. از جمله اجبار به انجام یک کار باعث ایجاد فشار می شود و اینکه حس آزادی فرد در کنش های سربازی زیر سؤال می رود. کنش های سربازی و دیدگاه موجود در پادگان ها، حس تحقیر و توهین به شخصیت را برای سربازان ایجاد می کند. از طرفی نداشتن حامی مالی، عاطفی و همچنین شیوه برگزاری دوران سربازی به سبک فرمانبرداری مطلق، باعث می شود افراد به خودکشی و حذف خود فکر کنند. در قسمت های بعدی هریک از مقولات فرعی سطح کنشی با ذکر نمونه ای تحلیل شده اند.

● اجبار به حضور در سربازی

یکی از موضوعات مورد توجه سارتر، مسأله اختیار انسان است. آزادی انسان و روح آزاد او دلیلی است بر نپذیرفتن فشار، جبر و تحکم برای انجام فعلی ناخواسته. آزادی در درون انسان است و گاهی انسان ها با انتخاب و تصمیم به خودکشی قصد نشان دادن آزادی انتخاب خود را دارند. با بررسی تجربیات سربازانی که تفکر خودکشی را داشته اند و سربازانی که در ارتباط با سربازانی بوده اند که به خودکشی فکر کرده اند، یکی از اصلی ترین تأکیدات مصاحبه شوندهگان بر روی اجبار و عدم تمایل به حضور در سربازی بود. این که برای ادامه زندگی اجتماعی داشتن کارت پایان خدمت الزامی است و چاره ای جز پذیرش این موضوع ندارند، ایجاد یک فشار مضاعف می کند.

سجاد (کد ۴) می گوید:

" در دوران سربازی این که با اجبار دفترچه پست کنی از همون اول یک بار منفی همراهت هست که تا آخر سربازی باهاته ولی کسایی که خودشون با میل و رغبت رفتن دفترچه پست کردن دوران سربازی شون رو مثل یک دوره تو زندگی شون رد کردن رفته."

با توجه به گفته سجاد این که افراد خود را ملزم و مجبور به گذراندن دوران سربازی می بینند فشاری را ایجاد می کند که با روحیه آزاد انسان در تقابل است.

● تحقیر و از بین رفتن شخصیت پیشین

از بین رفتن منزلت، حس بیهوده بودن و نگاه از بالای حاکم در پادگان ها نکته ای بود که در مصاحبات به کرات تکرار شد و سربازان اذعان به این مورد داشتن که شخصیت و شأنی که تا پیش از ورود به پادگان در بین خانواده و دوستان داشتند به یکبار شکسته می شود و به چشم موجودی سربار و زیر دست دیده می شود. به نظر اگنیو فشارهای خاص مثل بی عدالتی ها که فرد توان مقابله را در خود نمی بیند نیز گرایش به رفتار مجرمانه از قبیل خودکشی را فزونی می بخشد.

توحید (کد ۳) در این باره می گوید:

" فکر کنید قبل سربازی برای خودت کسی بودی، یکدفعه وارد محیطی می شی که کلاً تحقیرت می کنن. بچه ها شاید بهانه بیارن عمرمون تلف شده و فلان ولی من فکر می کنم اون فشار یک دفعه دچار تزلزل می کنه. برخورد با سرباز تحقیرآمیز هست حتی با سطح تحصیلات بالا تحقیر میشی تا اطاعت پذیری رو بالا ببرند."

محمد (کد ۶) هم این چنین نظر داد:

"بالاخره هرکس یک پیشینه خانوادگی داره که مشکلاتی هم درگیرش کرده. با این پیشینه وارد دنیای سربازی سختگیرانه میشه و کوچک ترن تخلف یا سهل انگاری چنان برخورد قاطع و سختگیرانه‌ای میشه که گاهی آدم رو از همه چیز سیر می‌کنه. حالا یکی وابستگی‌ها یا اهدافی که داره مانعش می‌شه ولی کسی که دچار ضعف باشه شاید نتونه کنترل کنه و آسیب به خودش بزنه."

به گفته محمد و توحید رفتارهای تحقیرآمیز و سختگیری‌های از بالا بر سرباز، شخصیت و منزلتی که از پیش داشته را از او می‌گیرند و از آنجایی که توان مقابله با این حجم از تحقیر و تنزل شخصیت را در خود نمی‌بیند، تفکر حذف خود بر او می‌تواند غلبه کند.

• نداشتن حامی مالی و روانی

بنا به نظر اگنیو حس نداشتن حامی و گروه یا شخصی که بتواند در صورت لزوم حمایت کافی را داشته باشد، می‌تواند به تقویت افکار منفی دامن بزند. در واقع، فشار به عنوان یک پدیده روانی - اجتماعی، که شامل بسیاری آرزوهای تحقق نیافته می‌باشد، و علاوه بر آن انتظارات تحقق نیافته را نیز در برمی‌گیرد. بودن حمایت به لحاظ مالی و معنوی از سوی خانواده نکته‌ای بود که مصاحبه شونده‌گان بسیار مهم می‌دانستند.

محسن (کد ۵) می‌گوید:

"در دوران خدمت فکرهای بعد از خدمت و آینده مبهم این که یک فرصت مهم زندگی ام را دارم از دست می‌دم برام سنگینه. اذیت‌های داخل پادگان فشارش مزید برعلت میشه و اگر یک باور حمایت خانواده ام نبود تفکر خودکشی شاید بال و پر می‌گرفت."

توحید (کد ۳) می‌گوید:

"اگر خانواده پشتیبان نباشه و از لحاظ عاطفی محیط امن خانواده نباشه، به فکر خودکشی می‌افتم. من وقتی فشار کاریم زیاد بشه و عصبی میشم به محیط امن خانواده نزدیک می‌شم از استرس‌هام کم میشه و اروم میشم."

مصاحبه شونده‌گان به نوعی امیدی به حمایت‌های کلان نداشتند و اندک امید برای حمایت شغلی و یا معنوی را در خانواده جستجو می‌کردند. آینده حمایتی در سطح کلان اجتماعی را مبهم می‌دانند و حضور در سربازی برایشان سخت و بدون توجیه عقلی است.

• مناسب نبودن سبک سربازی

در نظریه فشار عمومی رابطه بین فشار و کنش مجرمانه به صورت مستقیم نیست، بلکه احساسات منفی به صورت غیر مستقیم واسطه می‌شوند. سربازهای مورد مصاحبه روش سربازی و سبک زندگی در دوران سربازی را مناسب زندگی امروز نمی‌دانستند و بیان می‌داشتند در دنیای کنونی دیگر نیاز به آموزش نفر نظامی نیست و بهتر است در این دوران مهارت افزایی شود و از توانایی‌های سرباز به نفع کشور استفاده کنند، تا حس بودن و مفید بودن جایگزین حس بیهودگی حاکم بر پادگان‌های کنونی شود.

محسن (کد ۵) می‌گوید:

"از ما درست استفاده نمی‌شه. من به عنوان یک جوان از ایده‌ام از ذهنم استفاده بشه نه به من به چشم ابزار جنگی نگاه کنن با یک مجموعه آموزش‌های نظامی که تو دنیای امروزه که سبک جنگ‌ها عوض شده فکر نکنم به کارمون بیاد عمرمون رو تلف کنن. منو ببرن تو رشته خودم

ازم کار بکشن راضیم حتی سابقه کارم میشه. خدمت شده بیگاری کردن پولش مهم شاید نباشه ولی اینکه من حس می‌کنم وقتم داره تلف می‌شه و کارایی ندارم بهم فشار وارد می‌کنه." محمد رضا (۷) می‌گوید:

"این حجم از بیگاری با ماهی سیصدتومن نابودیه. فکر کن تو شهرستان با نیروی کم گاهی مجبوری چند شیفت بایستی، تازه چند شیفت پشت سر هم بیافتی برجک، دست آخر سیصد تومن برات بریزن مغز ادم سوت می‌کشه. الان وقت بیگاری کشیدن نیست، زمنه عوض شده با این همه پیشرفت فناوری چرا به جوون باید توی یک برجک تک و تنها بره با یک سلاح آماده از سر تنهایی و بی کاری انقدر فکر کنه تا مالیخولیا بیاد سراغش و به لحظه خودش رو خلاص کنه." محمد (۶) می‌گوید:

"اینکه آدم حس می‌کنه ابزار جنگی هست و دائم باید فرمانبردار باشه و مثل یک ماشین هستی که هیچ نظر و ایده ازت نمی‌خوان. فکر کن دو سال بدون نظر و فکر یک مجموعه کاری از پیش تعیین شده تکرار و تکرار کنی و به چشم یک آدم وبال گردن و بی خود نگاهت کنن." داشتن نگاه منفی نسبت به فعالیت های سربازی و سبک سربازی در ایران ایجاد فشار بر روی سرباز می‌شود. این که محمد ابراز می‌داند و به او به چشم ابزار جنگی نگاه می‌شود نه انسان، نشأت گرفته از حس منفی نسبت به سبک سربازی است.

بحث و نتیجه گیری

خودکشی در زمره غم انگیزترین پدیده های اجتماعی است که آثار شومی در جامعه برجای می‌گذارد. این مسأله تابع شبکه پیچیده و به هم پیوسته‌ای از عوامل و دلایل گوناگون است. نکته قابل توجه، میزان خودکشی در بین جوانان که نیروی مهم و مؤثری در جامعه هستند، می‌باشد. از سویی در بین قشر جوان نیز میزان قابل توجهی از اقدام کنندگان در دوران سربازی به سر می‌برند، که این امر نشان از مسأله بودن این موضوع است.

در این پژوهش تلاش شده است تجربه زیسته سربازان از دوران سربازی و تفکرشان در رابطه با خودکشی در این دوران، از زبان خود کنشگران بررسی شود. در واقع، شرایطی که منجر شده سرباز به خودکشی فکر کند از زبان خودشان بررسی شود. با توجه به نتایج بدست آمده، ساختاری که سرباز در آن قرار گرفته و فشارهایی که به لحاظ فردی و کنشی بر او تحمیل می‌شود، تفکر خودکشی را در ذهن او تقویت می‌کند. فرد وقتی در فضایی مثل برجک دیدبانی برای مدت ۲ ساعت بدون هیچ فعالیتی می‌ایستد، افکار مزاحم می‌تواند به سراغش آید. نکته مهم این که سربازان مصاحبه شده همگی به این موضوع که هنگام بودن در برجک حداقل یکبار را به خودکشی و بیهودگی زندگی‌شان فکر کرده‌اند، اذعان داشتند. ولی طبق بیانات خودشان عواملی همچون وابستگی خانوادگی، پیشینه اجتماعی خودشان باعث شده به این فکر مجال جولان ندهند.

واژه‌ی اجباری که دنبال سربازی وجود دارد، بار منفی است که سربازان ابراز داشتند حس خوبی برایشان ندارد و حس می‌کنند تحقیر می‌شوند که برای آن‌ها هیچ حق انتخابی قائل نشدند. موردی که همه سربازان به آن اشاره داشتند، رفتار تحقیر آمیز مافوق با سربازان بود و فضایی که در پادگان حاکم است و تکرار هر روز این موضوع باعث ایجاد نوعی حس سرخوردگی در سربازان می‌شود که گاهی باعث می‌شود به حذف خود فکر کنند. این که سربازان بیان می‌کردند پیش از ورود به پادگان دارای شأن و پرستیژ اجتماعی بودند و در آن جایگاه احترام داشتند، ولی به یکباره در محیطی

قرار می‌گیرند که به خاطر یک خطای کوچک باید در مقابل جمعیت سینه خیز بروند و تمام شأن و شخصیت خود را پایمال شده ببینند. نکته دیگری که بین تجربیات سربازان و روایت‌هایشان مشترک بود، عدم بکار گرفته شدن صحیح از مهارت‌هایشان بود و یا حس این که دوسال از روزهای زندگی‌اش بیهوده گذشته بدون داشتن هیچ مهارتی.

نمونه مورد بررسی سربازان در حال خدمتی بودند که یا به خودکشی فکر کردند یا با افرادی که به این موضوع فکر کردند و در بعضی موارد اقدام هم کردند در ارتباط بودند. طبق نتایج مقاله کمی زاهدی اصل (۱۳۹۴) اکثر اقدام به خودکشی در زمان نگهداری اتفاق افتاده و با توجه به نتایج بدست آمده سربازان مورد بررسی معمولاً روی برجک نگهداری به خودکشی فکر می‌کنند و طبق اظهاراتشان، تنهایی و فضای سرد و بی روح برجک نگهداری، ممتد بودن نگهداری‌ها و فکر کردن مداوم منجر به فکر کردن به راهی برای خلاصی از این وضعیت می‌شود، که طبق گفته‌ها چون چاره‌ایی نمی‌بینند به فکر خلاصی با اسلحه آماده‌ایی که در دستشان است می‌افتند.

نظرات بدست آمده نشان می‌دهد برخی شرایط، فردی است. طبق نتایج تحقیق انیسی (۱۳۸۵) بیشتر افرادی که اقدام به خودکشی کردند کسانی بودند که پیشینه روانی مساعدی نداشتند و به نوعی انگیزه و هدفی در زندگی نداشتند. طبق نتایج بدست آمده از این مطالعه سربازانی بیشتر به خودکشی فکر می‌کردند که هدف و برنامه‌ایی برای آینده نداشتند. در مقابل سربازانی که افکار خودکشی را پس زده و بال و پر ندادند بیان کردند انگیزه‌هایی چون خانواده، مادر یا علاقه به زیستن بوده که مانعی بر گسترش تفکر خودکشی شده است. نصرت آبادی (۱۳۹۵) در پژوهش خود حمایت اجتماعی - روانی و اقتصادی را در بین افراد اقدام کننده به خودکشی عاملی می‌داند که تغییرات خودکشی را تبیین می‌کند. در پژوهش حاضر نیز در بین مقولات کلان مصاحبه شوندگان اظهار کردند که وجود حامی مالی و عاطفی از دلایلی است که تفکر خودکشی را کاهش می‌دهد.

به طور کلی، تجربه زیسته سربازان از دوران سربازی، نشان داد فشارهای موجود در سربازی در سطح فردی و کنشی بر فرد تحمیل می‌شود و این فشارها تفکر خودکشی را در فرد تقویت می‌کند. در سطح فردی مقولاتی که بیان شده گاهی در صورت وجود پیشینه قوی در سرباز، بازدارنده می‌تواند باشد، اما در سطح کنشی تحقیر و توهین، حس بی ارزشی، باور بیهودگی و نبود حمایت مالی، تجربه‌هایی بود که سربازان را بشدت آزار می‌داد.

ابعاد موضوعی همچون خودکشی بسیار گسترده است و در این پژوهش با توجه به تجربیات ارائه شده مقولات فردی و کنشی استنباط شد، اما اهمیت موضوعات اجتماعی، حقوقی و قانونی را نمی‌توان نادیده گرفت و خوب است در پژوهشی دیگر به این ابعاد نیز پرداخت تا در کنار مقولات فردی و کنشی راه حل‌های مناسب‌تری ارائه گردد.

پیشنهادها

با توجه به نتایج بدست آمده از تجربه زیسته سربازان در رابطه با شرایطی که تفکر خودکشی را ایجاد و تقویت می‌کند پیشنهاد می‌شود:

- در بدو ورود پیش از آغاز دوران سربازی دوره‌های آموزشی مهارت حل مسئله تدارک دیده شود.
- تقویت نظام گفتگو و تعامل بین فرمانده و سرباز می‌تواند ایجاد انگیزه‌ایی باشد بر تغییر نگرش منفی در رابطه با خدمت سربازی.

● تفکر خودکشی تا اقدام (مطالعه ای پدیدارشناسانه)

- از آنجایی که تغییر دادن خود قوانین سخت است، اما ایجاد دستورالعمل هایی برای تغییر در سبک اجرای قوانین، نحوه اجرای آن می تواند به مقتضیات زمانه پیش برود.
- ایجاد کارگاه های مهارت افزایی برای جلوگیری از تفکر اتلاف وقت و تقویت حس مفید بودن.
- بومی سازی روند پذیرش سرباز علاوه بر کاهش هزینه های جاری بر لزوم تقویت روحیه سرباز نیز اثر دارد.

منابع

- احمدی، بابک. (۱۳۹۷). سارتر که می نوشت. تهران: انتشارات مرکز
- انیسی، جعفر؛ فتحی اشتیانی، علی؛ سلطانی نژاد، عبدالله و امیری، ماندانا. (۱۳۸۷). «بررسی شیوع افکار خودکشی و عوامل مرتبط با آن در میان سربازان». طب نظامی. سال ۸، شماره ۲، صص ۱۱۲-۱۱۸.
- اسدی، حمید؛ حسینی، ثریا و جلیلی، پروین. (۱۳۹۱). «پیش بینی خطر خودکشی دانشجویان براساس اعتقادات مذهبی، حمایت اجتماعی، راهبردهای مقابله ای و سلامت عمومی». روان شناسی کاربردی. سال ۶، شماره ۴، صص ۸۷-۱۰۲.
- باختر، مرضیه و رضائیان، محسن. (۱۳۹۶). «بررسی رفتار خودکشی در نیروهای نظامی ایرانی: یک مطالعه مروری منظم». مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان. ۱۶ (۱۱)، صص ۱۰۶۵-۱۰۸۰.
- برومند، اکرم؛ اصغری مقدم، محمدعلی؛ شعیری، محمدرضا و مسگریان، فاطمه. (۱۳۹۱). «درد مزمن خودکارآمدی درد و افکار خودکشی: نقش تعدیل کننده خودکارآمدی درد بر رابطه بین افسردگی و افکار خودکشی در بیماران مبتلا به دردمزمن». اصول بهداشت روانی. سال ۱۴، شماره ۲، صص ۱۵۲-۱۶۳.
- جمشیدی ها، غلامرضا و قلی پور، سیاوش. (۱۳۸۹). «مدرنیته و خودکشی زنان و دختران لک». مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران. سال اول، شماره ۱، صص ۷۹-۱۰۶.
- خاتمی، محمود. (۱۳۷۸). جهان در اندیشه هایدگر. چاپ سوم، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر
- خجسته مهر، رضا؛ عباسپور، ذبیح اله؛ رجبی، غلامرضا و عالی، سیروس. (۱۳۹۳). «اثربخشی درمان های شناختی رفتاری خانواده محور و راه حل محور بر افکار خودکشی گریانه علائم افسردگی، پیوستگی و انطباق پذیری خانوادگی اقدام کنندگان به خودکشی». مشاوره و روان درمانی خانواده. سال ۴، شماره ۲، صص ۱۸۵-۲۲۵.
- دورکیم، امیل. (۱۳۹۳). خودکشی. نادر سالارزاده امیری. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
- رفیع هاله. (۱۳۸۹). «بررسی پدیده خودکشی در اگزستانسیالیسم با نگرش ویژه به گوشه نشینان آلتوناثر ژان پل سارتر». نقد زبان و ادبیات خارجی. صص ۹۳-۱۰۷.
- زاهدی اصل، محمد و خدری، بهزاد. (۱۳۹۵). «اثر بخشی آموزش مهارت حل مسئله بر افکار خودکشی سربازان». فصلنامه پرستار و پزشک در رزم. شماره ۷، سال ۳، صص ۳۸-۴۵.
- علیوردی نیا، اکبر؛ رضایی، احمد؛ پیرو، فریبرز (۱۳۹۰). «تحلیل جامعه شناختی گرایش دانشجویان به خودکشی». جامعه شناسی کاربردی. سال ۲۲، شماره ۴، صص ۲-۱۸.
- علیوردی نیا، اکبر و یوسفی، ندا. (۱۳۹۴). «تبیین ایده پردازی خودکشی از دیدگاه نظریه فشار عمومی». فصلنامه توسعه اجتماعی. دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۱۵۷-۱۸۶.
- قائدی، حسین؛ محمدی، مسعود؛ هاشمی، سید محسن و صنیعی، فاطمه. (۱۳۸۵). «بررسی اپیدمیولوژیک اقدام به خودکشی در شهرستان های دشتستان سال ۱۳۸۳». فصلنامه دنا. دوره ۱، شماره ۳، صص ۵۳-۶۰.

- ملکوتی، سیدکاظم؛ نجومی، مرضیه؛ پشت مشهدی، مرجان و حکیم شوشتری، مرجان. (۱۳۸۷). «بررسی شیوع رفتارهای خودکشی در جمعیت شهری کرج در سال ۱۳۸۴». مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی همدان. دوره ۱۵، شماره ۱، صص ۱۲۱-۳۱۷.
- نصرت آبادی، مهدی؛ حلوائی پور، زهره و قائدامینی، هارونی. (۱۳۹۴). «پیش بینی گرایش به افکار خودکشی براساس متعیرهای روانی - اجتماعی و احتمال اعتیاد به مواد در سربازان وظیفه». مجله علوم پزشکی ایلام. دوره ۶، شماره ۲۳، صص ۸۷-۹۶.
- نوری، رضا؛ فتحی اشتیانی، علی؛ سلیمی، سیدحسین و سلطانی نژاد، عبدالله. (۱۳۹۱). «عوامل زمینه ساز خودکشی در سربازان یک نیروی نظامی». مجله طب نظامی. دوره ۱۲، شماره ۳، صص ۹۹-۱۰۳.
- وایت، راب و فینز، فیونا. (۱۳۸۶). *جرم و جرم شناسی*. علی سلیمی. چاپ سوم، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- هایدرگر، مارتین. (۱۳۹۹). *هستی و زمان*. سیاوش جمادی. چاپ دوم، تهران: انتشارات ققنوس
- Amos T, Appleby, L. (). “**Suicide and deliberate self-harm In Appleby I, Forshaw DM, Amos T Barker H**”. Postgraduate psychiatry: clinical and scientific foundations, pp347-357.
- Bill-Braha U. (2000). “**Sociology and suicide behavior**”. In: *Hawton K, Heeringen K, editors. The international handbook of suicide and attempted suicide*. Philadelphia: Wiley.
- Jacob, D. Smith, Katherine, C. L. Schaughency, Phyon Christopher, Eren Youmans, Watkins & Kirsten, M. Anke. (2021). “**Time to Suicide and Suicide Attempt among Army Enlisted Soldiers’ First Year of Service**”. *Military Behavioral Health*, 9:2, 198-205.
- Schwartz, A. J. (2006). “**College student suicide in the United States: 1990-1991 Through 2003-2004**”. *Journal of American College Health*, Vol.54, No. 6: 341-352.
- Marion. M.S. (2002). “**Extenuating Circumstances Influence African and American Women Attitudes toward Suicide**”. Ph.D. Thesis: University of Southern Mississippi.
- Westefeld, J. S., Range, L. M., Rogers, J. R., Maples, M. R., Bromley, J. L. Alcorn, J. (2000). “**Suicide: An Overview**”. *Counselling Psychologist*, 28(4). P 445-510.